

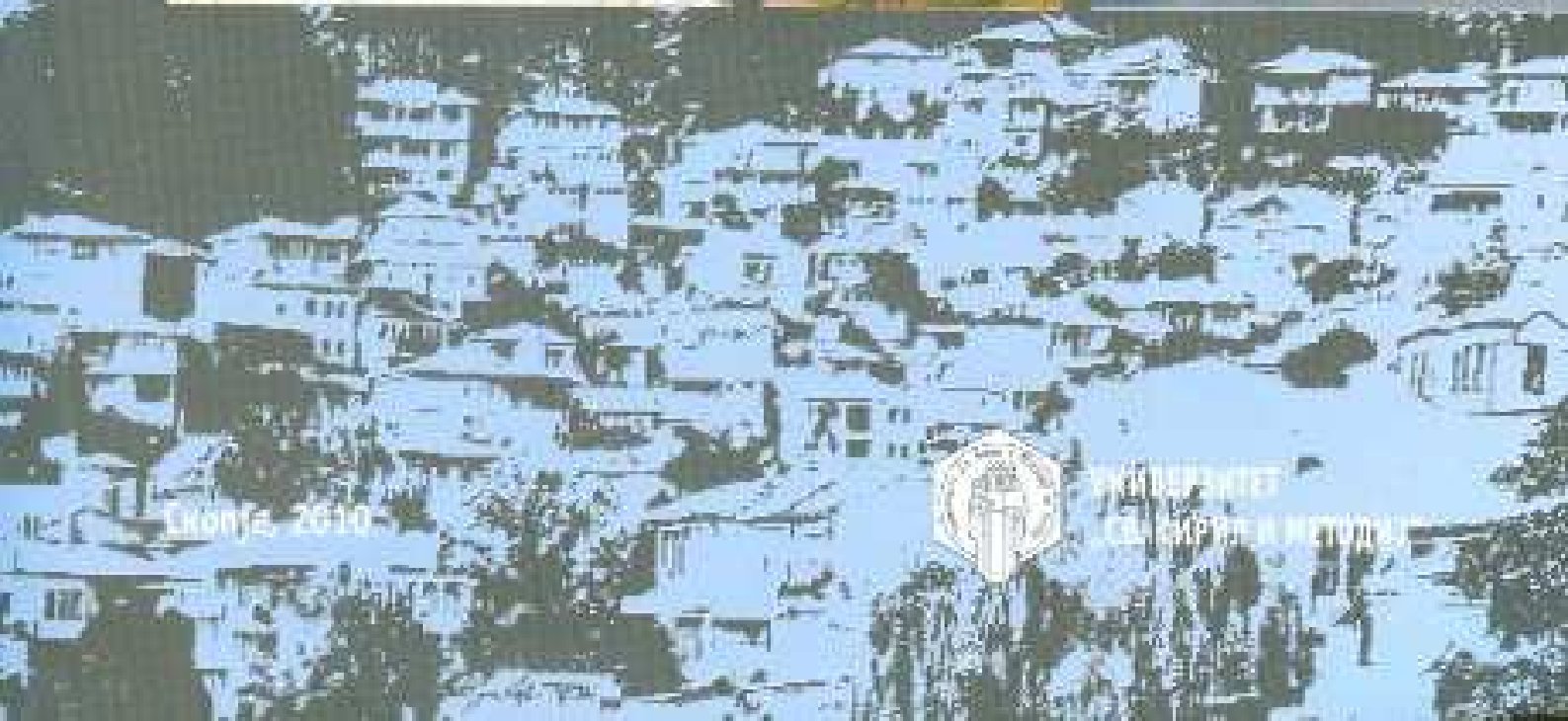
МЕЃУНАРОДЕН СЕМИНАР ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК, ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА

XXXVIII НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЈА

НА XLIV МЕЃУНАРОДЕН СЕМИНАР
ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК, ЛИТЕРАТУРА
И КУЛТУРА

ЛИНГВИСТИКА

Охрид, 14-15 јули 2011

Охрид, 2010

МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК
ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА

Јордана Марковић (УДК 811.163.41'373.422, УДК 811.163.3'373.422) АНТОНИМИ У СРПСКОЈ И МАКЕДОНСКОЈ ТОПОНИМИЈИ	207
Емил Ниами (УДК 81'373.422) ГРАНИЦИ НА АНТОНИМИЈАТА	225
Гордана Штасни (УДК 811.163.41'373.422) ГРАДУЕЛНОСТ И АНТОНИМИЈА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ	239
Јован Ајдуковић (УДК 81'373.422) КОНТАКТОЛОШКИ И КОНТАКТНИ АНТОНИМИ	253
Силвана Симоска (УДК 811.163.3'373.422) МОРФОЛОШКИ НАСПРЕМА ЛЕКСИЧКИ АНТОНИМИ КАЈ ПРИДАВКИТЕ ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК	271
Елизабета Бангиловска-Ралићовска (УДК 811.163.3'373.422) АНТОНИМИЈАТА КАЈ ОПИСНИТЕ ПРИДАВКИ ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК	287
Лилјана Гушевска (УДК 811.163.3'373.42:821.163.3-31) НЕГАЦИЈАТА И АНТОНИМИЈАТА (ВРЗ ПРИМЕРИ ОД РОМАНОТ РАЗБОЈ ОД ВЛАДО МАЛЕСКИ)	301
Валентина Несџор (УДК 811.163.3'373.422) АНТОНИМИЈАТА КАЈ НЕФРАЗЕОЛОШКИТЕ И ФРАЗЕОЛОШКИТЕ ИЗРАЗИ	313
Марија Томанова (УДК 811.163.3'373.422) АНТОНИМИЈА ВО КОНВЕРЗАЦИСКИОТ СОВРЕМЕН МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК	323
Катица Трајкова (УДК 811.163.1'373.422:[091:003.349.8]) ЗА ГЛАГОЛСКАТА АНТОНИМИЈА ВО МАКЕДОНСКИТЕ ЦРКОВНОСЛОВЕНСКИ РАКОПИСИ	331
Борис Марков (УДК 811.163.3'373.45) ВИДОВИ ЗАЕМКИ И КАЛКИ ВО ПЕЧАТОТ НА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК	339
Драги Стефанија (УДК 811.163.3'367.622'366.52) КОНФЛИКТ НА РОДОТ КАЈ ИМЕНКИТЕ	349
Жарко Бошњакоски, Иван Књиџар (УДК 811.163.3'243'232) ЗНАЧАЈ ИНТЕГРАТИВНЕ И ИНСТРУМЕНТАЛНЕ ОРИЕНТАЦИЈЕ ПРИ ИЗБОРУ МАКЕДОНСКОГ КАО СТРАНОГ	357

XXXVIII научна конференција – лингвистика. Зборник со реферати.
Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Меѓународен семинар
за македонски јазик, литература и култура, 2011 (у штампи).
Електронска верзија је објављена у: „Балканская русистика“,
Универзитет у Софији, <http://www.russian.slavica.org/article14436.html>

Јован Ајдуковић (Београд)

КОНТАКТОЛОШКИ И КОНТАКТНИ АНТОНИМИ

Резиме: У овом раду показали смо да су контактолошки антоними важно лингвистичко средство за идентификацију контактолексема и за ширење доминантног руског језичког утицаја у бугарском, македонском и српском језику. Под контактолошким антонимима подразумевамо антониме исте инфлуенције, док су контактни антоними – антоними различите инфлуенције.

Кључне речи: лингвистичка контактологија, руски језички утицај, контактолошки антоними, контактни антоними

1. Увод

Опште је познато да антоними могу бити крајњи опозитни бинарни корелати исте врсте између којих се могу налазити неки други појмови (мак. *бел* – /сив/ – *црн*), затим опозитни бинарни корелати који испуњавају целокупан садржај истог појма (буг. *справедлив* – *несправедлив*), те опозитни бинарни корелати који се на градацијској скали супротности налазе на средини, ближе или даље од крајњих чланова у низу (рус. *вчера* – *завтра*; *вчера* – *сегодня*; *сегодня* – *завтра*) (Новиков 1982, Введенская 1995, Šarić 2007 и др.). Такође су познате и многобројне класификације антонима. Тако, на пример, с обзиром на разлику изражавања опозитности антоними се најчешће

деле на комплементарне антониме који се међусобно допуњују и код којих није могућ средњи члан (буг. *вџтрешен* – *вџншен*; мак. *вна-трешен* – *надворешен*), затим контрарне антониме који се базирају на степеновању обележја, односно који допуштају постојање средњег члана (срп. *мали* – /средњи/ – *велики*, рус. *вверх* – /посередине/ – *вниз*), контрадикторне антониме који се узајамно искључују и код којих један члан корелира са негацијом тога члана (мак. *нормален* – *ненормален*, *абнормален*; рус. *народный* – *антинародный*), конверзивне антониме који се издвајају на основу различитих погледа учесника у комуникацији на конкретну ситуацију (рус. *купить* – *продать*), векторне антониме које карактерише различита усмереност радње, својства, обележја (рус. *входить* – *выходить*) (Новиков 1972: 20-21; Новиков 1982: 136-147; Šarić 2007 и др.). Бројни радови су посвећени антонимији простих, изведених, самосталних, несамосталних речи, њиховим супстанционалним и релационим обележјима, затим антонимији полисемантичких речи, те функционално-стилистичким и синтаксичким аспектима антонима, и то на материјалу једног језика или на контрастивном плану.

Наравно, постоје и одређене нејасноће у разумевању антонима, као што је мешање појмова *супротност* и *супротстављеност* („antonimi su riječi suprotstavljene kojom značenjskom sastavnicom“, Hudeček i Miha-ljević 2008: 168), при чему се овај други појам, према мишљењу неких критичара, може односити на све лексичке јединице и на било које њихово обележје (на пример, супротстављеност по полу), као и питање значаја чланова у низу између два крајња опозитна корелата (Вежбински 2003: 48-49).

У овом раду антониме посматрамо из угла лингвистичке контактологије коју, између осталог, интересује ширење и ограничавање страног језичког утицаја, и у вези с тим стратегије адаптације контактолошких јединица. У центру наше пажње су контактолошки појмови *контактолошки антоним под руским утицајем* (КА) и *контактни антоним* (КоА) у бугарском, македонском и српском језику. О контактолошким хомонимима писали смо у Ајдуковић 2004а, а о контактолошким и контактним синонимима у раду Ајдуковић 2010б. Ми полазимо од хипотезе да у идентификацији контактолексема, као и у процесима ширења, односно ограничавања доминантног страног језичког утицаја, значајну улогу може имати антонимија као једна од категорија лексичко-семантичког система, те диференцијација контактолошких од контактних антонима. Акцент стављамо на однос између руског антонимског пара модела и одговарајућег антонимског пара реплике који су ексцерпирани из контактолошког речника и других извора.

2. Дефиниција КА и КоА

Под **контактолошким антонимима** подразумевамо антониме исте инфлуенције (мак. *небрежен* – *внимателен*; мак. *постојан* – *временен*), док су **контактни антоними** антоними различите инфлуенције (мак. *правда* – *кривда*; мак. *правда* – *лага*). За нас је *антоним* реч која је у крајње опозитном семантичком односу према другој речи. Уколико се ради о речима које развијају секундарна значења, онда су *антоними* не само речи чија су основна значења у крајњем опозитном односу, док сва остала појединачна значења могу, а и не морају бити у таквом односу, већ и речи „које уз одређен број заједничких сема имају и једну различиту сему“ (Hudeček i Mihaljević 2008: 168).

За разлику од етимологије која трага за етимомом или првобитним обликом и значењем речи, контактологију интересује инфлуенција. **Инфлуенција** је лингвистички и екстралингвистички утицај доминантног језика у контакту. Она подразумева постојање модела и реплике, може бити и нулта и тада говоримо о одсуству доминантног утицаја, као и модела. Лексема нулте инфлуенције обично се перцепира као домаћа реч. Екстралингвистичка обележја инфлуенције су постојање територијалних додира, билингвизма, чврстих и интензивних социјално-политичких и културних веза и др., док се доминантност језика даваоца утврђује на основу лингвистичких (издвајањем контактема) и екстралингвистичких фактора (утврђивањем последњег језика у ланцу утицаја).

3. КА, КоА и фазе адаптације

Диференцијација контактолошких од контактних антонима зависи од фаза кроз које пролази реплика (контактолексема) када се нађе под утицајем модела језика даваоца.

Током *примарне адаптације* (I) антонимски пар језика даваоца и језика примаоца образују **контактолошки антонимски блок** (КАБ) који представља билингвалну средину где се манифестује утицај доминантног језика у контакту. У том периоду оба члана антонимског пара теже да сачувају базичну семантичку и супстанцијалну везу са моделом, а самим тим и његов утицај, односно инфлуенцију (нпр. рус. *небрежный* – мак. *небрежен*¹ – буг. *небрежен*¹ → рус. *внимательный* – мак. *внимателен*¹ – буг. *внимателен*¹; рус. *бесконечный* – буг. *безконечен*¹ – мак. *бесконечен*¹ → рус. *конечный* – буг. *конечен*¹

– мак. *конечен*¹). У овом типу адаптације антоними реплике представљају контактолошке антониме.

Фазу *секундарне адаптације* (II) везујемо за монолингвалну средину. Оба члана антонимског пара пролазе различите типове трансморфемизације и уклопљена су у лексички систем језика при-маоца. У овој фази модел и реплика формирају **контактолошки антонимско-синонимски блок** (КАСБ) и у оквиру њега разликујемо већи број типова корелација. Указаћемо овом приликом само на неке.

1. тип корелације којим је обухваћен слободно трансморфемизиран истокоренски први члан антонимског пара који задржава инфлуенцију из примарне адаптације јер има свој модел и други члан пара који представља разнокоренски контактни антоним добијен према секундарним значењима (рус. *бесконечный* – срп. *бесконечан*^{II} → рус. *конечный* – срп. *завршни, последњи*);
2. оба члана антонимског пара су слободно трансморфемизиране истокоренске контактолошке реплике које имају одговарајуће истокоренске моделе (рус. *бесконечный* – срп. *бесконачан*^{II} → рус. *конечный* – срп. *коначан*^{II});
3. руски модели-антоними су разнокоренске лексеме којима одговарају слободно трансморфемизиран истокоренски контактолошки антоним и разнокоренски контактни антоним (рус. *небрежный* – срп. *небрежан*^{II} → рус. *внимательный* – срп. *пажљив*);
4. руски разнокоренски антоними адаптирају се у контактолошке антониме, где један члан антонимског пара реплике пролази нулту, а други слободну трансморфемизацију (рус. *внимательный* – срп. *внимателен*^{II} → рус. *небрежный* – срп. *небрежан*^{II});
5. руским разнокоренским моделима одговарају слободно трансморфемизиране варијантне контактолошке реплике (рус. *внимательный* – срп. *внимателан*^{II} → рус. *небрежный* – срп. *небрежан*^{II}).

Ако у некој новој контактної ситуацији дође до промене инфлуенције модела, односно ако због тога оба члана антонимског пара реплике промене инфлуенцију из претходних фаза адаптације, онда се ради о стадијуму *терцијарне адаптације* (III). Терцијарна адаптација је карактеристична за полилингвалну средину, за утицај језика

посредника и језика који су у различитим историјским епохама послужили као језици даваоци (цсл. *безконечный* – срп. *бесконечан*^{III} → цсл. *конечный* – срп. *коначан*^{III}). Ова фаза адаптације погодује формирању **контактолошког синонимско-антонимског блока** (КСАБ) и контактних антонимских парова.

4. Контактолошки антонимско-синонимски блок (КАСБ) и контактолошки синонимско-антонимски блок (КСАБ)

Дакле, корелација између контактолошких и контактних антонима и њихових модела остварује се унутар КАСБ-а и КСАБ-а.

Према В.А. Ивановној синонимско-антонимски блок је организација синонима и антонима у којој су синонимским и антонимским односима истовремено обухваћени цела реч и појединачна њена значења (Иванова 1979: 62). Ј.В. Федосов под антонимско-синонимским блоком подразумева скуп антонима и синонима, чије језгро чини антонимски пар која представља два синонимска низа који су уређени јединственом градуелношћу значења (Федосов 2001: 17).

Ми под **контактолошким антонимско-синонимским блоком** (КАСБ) подразумевамо структурно јединство истокоренског модела и реплике, синонимског низа моделаантонима и реплике-антонима. У доњој табели је дат фрагмент КАСБ-а бугарске контактолексеме *гармония* који се састоји од руског модела, адаптиране бугарске реплике и руског, односно бугарског антонимско-синонимског низа. Руским антонимима одговарају бугарски КА и КоА.

МОДЕЛ Руски језик	РЕПЛИКА Бугарски језик	СИНОНИМСКИ НИЗ МОДЕЛА АНТОНИМА	СИНОНИМСКИ НИЗ РЕПЛИКА АНТОНИМА
<i>гармония</i>	<i>гармония</i>	дисгармония непорядок сбивчивость сумбур сумбурность хаотичность неблагозвучие беспорядок хаос разлад несогласие	дисхармония (КоА) непорядък (КА) бъркотия (КоА) конфуз (КА) обърканост (КоА) хаотичност (КА) неблагозвучие (КА) беспорядък (КА) хаос (КА) раздор (КоА) несъгласие (КА)

Таб.1

Контактолошки синонимско-антонимски блок (КСАБ) представља структурно јединство синонимског низа модела (См+) и одговарајућег истокоренског синонимског низа реплике (Ср+) који је у антонимском односу са опозитним синонимским низом модела (См-) и одговарајућим синонимским низом реплике (Ср-).

5. КСАБ и фазе адаптације контактолексема *генерален / генералан*

На примеру адаптације руског придева *генеральный* у српском, македонском и бугарском језику издвојићемо фазе адаптације кроз које реплике пролазе и даћемо фрагмент КСАБ-а. Значења контактолексема представићемо помоћу изразитих синонима који корелирају како са синонимским низом модела и реплике, тако и са њиховим опозитним синонимским низом.

Дакле, руском моделу *генеральный* одговара реплика *генерален* у бугарском и македонском језику, као и *генералан* у српском језику. Према М. Фасмеру овај руски придев има латинско порекло, дошао је преко пољског језика и од XVII века употребљава се у значењу *свеопшти* (Фасмер 1986: 401). У „Контактолошком речнику адаптације русизама у осам словенских језика“ (Ајдуковић 2004б) и „Контактолошком речнику словенских језика“ (Ајдуковић 2010), затим у академијином речнику страних речи бугарског језика (АРЧД) и речнику српског језика САНУ (РСАНУ) ова придевска лексема има базични статус контактолексема под руским утицајем или русизма. Нема је у етимолошком речнику хрватског или српског језика П. Скока (Skok 1971-1973). С друге стране, у бугарском етимолошком речнику (БЕР) контактолексема *генерален* има двојаку инфлуенцију: руску, према последњем језику даваоцу и пољску, према језику посреднику у улози језика даваоца (“чрез рус. *генеральный* и пол. *generalny* от лат. *generalis* ‘общ’, произв. от *genus* ‘род’“, БЕР, 236). У академијином дескриптивном речнику бугарског језика (АРБЕ), српским речницима страних речи Љ. Мићуновића (Мићуновић 1988) и И. Клајна и М. Шипке (Клајн, Шипка 2006) контактолексема *генерален / генералан* има статус латинизма, док у речнику српског језика М. Московљевића (Московљевић 1990) статус германизма. На основу увида у контактолошки статус испитиване лексема у лексикографским изворима можемо закључити да, у зависности од контактне ситуације, она данас може имати различиту инфлуенцију и да пролази све фазе адаптације.

Према речнику македонског језика придев *генерален* има два значења: 1. *што е општ* и 2. *што е главен* (ТРМЈ, 2003: 337). Речник

српског језика САНУ уз контактолексему *генералан* даје два значења. У оквиру првог значења посебним словним ознакама маркира три нијансе значења: 1. *а. који је заједнички за читаву врсту нечега, за већину нечега, који се може извући као заједнички, општи; б. који обухвата све; који се може применити у свим случајевима, свеобухватан, в. у коме или чему сви учествују; свеопшти*; 2. *главни; врховни* (РСАНУ 1965: 236). Овај придев употребљава се и у појединим синтагмама где развија додатна значења (нпр. *генерални конзулат, конзул*). Академијин речник бугарског језика уз контактолексему *генерален* такође наводи два значења. Унутар другог значења бележи једну нијансу значења: 1. *којто се односи до всички части или страни на нешто; общ, цялостен*; 2. *којто е нај-главен, нај-съществен, нај-важен // обикн. със същ., означаващо длъжност – којто заема нај-висшата степен от някаква длъжност /указана от съответното съществително/* (АРБЕ). И речник руског језика у редакцији Т.Ф. Јефремове уз контактолексему *генеральный* доноси два значења, при чему уз прво значење даје и једну нијансу значења: 1. *главный, основной, ведущий // имеющий решающее значение в ходе войны*; 2. *всеобщий, всеохватывающий, полный* (Ефремова 2000, ел. извор). Речник руског језика у редакцији С. А. Кузњецова бележи три значења овог придева: 1. *главный, основной, ведущий*; 2. *общий, всеобщий; коренной*; 3. *возглавляющий какую-л. отрасль, систему учреждений, организаций и т.п.* (БТС 2009, ел. извор).

И илустративни примери ексцерпирани путем македонског интернет-претраживача „Борг“ и глобалног претраживача „Google“ указују да руски модел *генеральный* и његове одговарајуће контактолексеми у испитиваним језицима у различитим контекстима развијају већи број секундарних значења него што то показују речници. Нека од тих секундарних значења данас имају другачију инфлуенцију, пре свега енглеску (а *general practice*, а *general assembly*, а *general problem*). Сва значења из нашег корпуса представићемо помоћу једног или неколико изразитих синонима.

1. а. „општи, свеопшти“:

РУС. *В Лондоне начала работу первая сессия Генеральной Ассамблеи ООН.*

МАК. *Во Генералното собрание доаѓа до израз принципот на правна еднаквост на државите.*

СРП. *Генерална скупштина УН усвојила резолуцију о Косову коју је поднела Србија уз подршку Европске уније.*

БУГ. *Генерална асамблеја на Федерацијата на Европските инженерни организации ќе се открие от 14.00 ч. в хотел Шератон.*

1.б. „општи, свеобухватан“:

РУС. **Генералниот** план города Ярославля разработан генералным проектировщиком.

МАК. **Генералниот** урбанистички план содржи текстуален дел и графички приказ на планските решенија.

СРП. Актуелни **Генерални** урбанистички план Ниша донет је 1995. године.

БУГ. Министерскиот совет постановува да се изготви нов **Генерален** план за реконструкција на Софија и крајградскиот рајон.

1.в. „општи, заједнички“:

РУС. Если будет доказано, что все 26 служителей НАП являются соучастниками в воровстве бюджетных средств, то значит у нас **генерална** проблема.

МАК. Ова беше **генерален** проблем за сите членови.

СРП. **Генерални** проблем за све категории јавних установа је недостатак простора за адекватно обављање делатности.

БУГ. Ако се докаже, че всички тези 26 служители са били съучастници в източване на бюджета, значи имаме **генерален** проблем.

1.г. „општи, оквирни, приближни“:

РУС. **Генералниот** договор – рамочниот договор, определяющий общие положения сотрудничества.

МАК. На манифестацијата присутни се студентите од сите државни и приватни универзитети, а темата „Обединети во разликостите“ е една општа и **генерална** тема.

СРП. Овогодишња оквирна, **генерална** тема конкурса везана је уз тему броја.

БУГ. **Генерален** договор - рамков договор при општи услови.

1.д. „општи, преовластујући“:

РУС. Таким образом, **генерална** тенденция развития мирового хозяйства: это движение к созданию единого планетарного рынка капитала, товаров и услуг.

МАК. Зборувам за **генералната** тенденција на социјални реакции на одредени видови.

СРП. Инак, **генерална** тенденција је да се ситуација смирује, а управо том процесу је Еулекс многу допринео.

БУГ. Все още е рано, за да се очертае никаква **генерална** тенденция, но има симптоми, които говорят, че годината няма да е

много лека.

1.е. „општи, детаљан, темелјан“:

РУС. *Генерална чистка* *требует* *достаточно* *много* *времени*, *поэтому* *надо* *запастись* *терпение*.

МАК. *Генерално* *чистење* *и* *осветлување* *на* *подземните* *гаражи*.

СРП. *Генерално* *чишћење* *после* *грађевинских* *радова*.

БУГ. *Сега* *е* *времето* *да* *направим* *генерална* *уборка* *на* *пре-чиствателната* *система*, *при* *това* *без* *никакъв* *риск* *за* *тялото*.

1.ж. „општи, обичан, уобичајен, редован“:

РУС. *В* *сущности*, *обход* *есть* *генерална* *практика* *имиджа* *руководителя*.

МАК. *Премиерот* *на* *Република* *Српска* *одби* *да* *ја* *прифати* *вината* *за* *кризата*, *објаснувајќи* *дека* *поскапувањето* *е* *генерална* *практика* *предизвикана* *од* *зголемувањето* *на* *цените* *на* *нафтата* *низ* *целиот* *свет*, *а* *не* *само* *во* *регионот*.

СРП. *То* *ти* *је* *генерална* *пракса* *у* *ЕУ*.

БУГ. *Фактът*, *че* *това* *назначение* *предизвиква* *подобни* *реакции*, *потвврждава*, *че* *то* *е* *изключение*, *което* *идва* *да* *затвврди* *генералната* *практика*.

2.а. „главни, водећи, први“:

РУС. *И* *когда* *сюда* *приехали*, *наш* *генеральный* *врач* *сказал*, *что* *нужно* *ещё* *сделать*.

МАК. *Јосип* *и* *е* *назначен* *за* *генерален* *инженер* *на* *истата* *дирекција*.

СРП. *Кирил* *Кравченко* *и* *даље* *је* *генерални* *директор* *НИС*.

БУГ. *Съветът* *за* *електронни* *меди* *избра* *вчера* *Вяра* *Анкова* *за* *нов* *генерален* *директор* *на* *Българска* *национална* *телевизия*.

2.б. „главни, централни, кључни, кардинални, основни, магистрални, најважнији“:

РУС. *Генерална* *тема* *данного* *номера* *„Источники* *питания* *и* *силовая* *электроника*“.

МАК. *Генерална* *тема* *на* *состанокот* *е* *Стратегијата* *на* *ЕУ* *за* *развој* *и* *работни* *места* *за* *периодот* *после* *2010* *година*.

СРП. *Генерална* *тема* *дебате* *била* *је* *спорт*.

БУГ. *Екологията* *и* *ресурсите* *бяха* *генерална* *тема*.

2.в. „главни, врховни“:

РУС. *Вот что доложил генеральный комендант 2-й танковой армии генерал-лейтенант Беренгардт.*

МАК. *Генералниот командант на американските сили во Авганистан пристигнал денеска во Таџикистан.*

СРП. *Генерални командант снага Уједињених нација.*

БУГ. *Съгласно Резолуција № 1244 е бил назначен Генерален комендант.*

2.г. „главни, одлучујући, пресудан“:

РУС. *Предстоит генералное сражение.*

МАК. *Но не е далеку денот кога ќе започне и генералната битка.*

СРП. *Овде човеку предстоји силна борба са самим собом, такорећи генерална битка са грехом.*

БУГ. *Тук на човека му предстои трудна борба със себе си, като че ли генерална битка с греха.*

2.д. „главни, последњи“:

РУС. *В Москве прошла генеральная репетиция парада Победы.*

МАК. *Портпаролите на кралското семејство изјавија дека во петок Принцот Вилијам и Кејт ќе имаат генерална проба во петок за својата свадба.*

СРП. *Генералну пробу пред други круг квалификација за Европско првенство, омладинска селекција Србије имаће у пријателском мечу против Румуније.*

БУГ. *Каскадњорската група на Иван Тончев направи вчера генерална репетиција преди предстоящото турне.*

2.е. „главни, најкраћи“:

РУС. *В закон управления обычно вводится третий сигнал, который позволяет сохранять генеральный курс судна при возмущениях, имеющих пост, составляющую.*

МАК. *Леталата потоа беа упатени кон длабоката вселена, во генерален правец кон центарот на Сончевиот систем.*

СРП. *Активирањем првог, а затим и другог степенa, ракета усмерава бојну главу на генерални курс, ка месту пресретања.*

БУГ. *Финалът на регатата е след 3400 мили по генерален курс в Понт а Питре, Гваделупа.*

На основу поређења основних и секундарних значења са значењима руског модела долазимо до закључка да се бугарска и маке-

донска контактолексема *генерален* и српска *генералан* адаптирају нултом трансемантизацијом. У оквиру полисемантичке структуре контактолексема присутна су и два супротна значења: *генерални* као *главни, водећи, први* и *генерални* као *главни, последњи*.

У следећој табели дат је фрагмент КСАБ-а бугарске контактолексема *генерален* из нашег корпуса који се састоји од руског модела и његових синонима, адаптиране бугарске контактолексема под руским утицајем и њених контактолошких синонима, руског синонимског низа антонима и синонимског низа КА и КоА.

СИНОНИМСКИ НИЗ МОДЕЛА Руски језик	СИНОНИМСКИ НИЗ РЕПЛИКЕ Бугарски језик	СИНОНИМСКИ НИЗ МОДЕЛА АНТОНИМА	СИНОНИМСКИ НИЗ КА и КоА
<i>генеральный</i>	<i>генерален</i>	частичный	частичен
важнейший	-	неполный	непълен
ведущий	ведущ	отдельный	отделен
верховный	върховен	парциальный	парциален
всеобщий	всеобщ	раздробительный	раздробителни
гвоздевой	-	фрагментарный	фрагментарен
главнейший	-	частный	частен
главный	главен	детальный	детайлен
капитальный	капитален	специальный	специален
кардинальный	кардинален	особенный	особен
ключевой	-	подробный	подробен
коренной	коренен	своеобразный	своеобразен
магистральный	магистрален	индивидуальный	индивидуален
наиважнейший	-	специфический	специфически
общеизвестный	общоизвестен	личный	личен
общепринятый	-	второстепенный	второстепенен
общепотребительный	общоупотребителен	дополнительный	допълнителен
общественный	общоустановен	неважный	неважен
общий	общ	вспомогательный	вспомогателен
определяющий	определящ	резервный	резервен
основательный	основателен	периферийный	перифериен
основной	основен	избирательный	избирателен
основополагающий	основополагаши	раздельный	разделен
первенствующий	първенствуващ	необыкновенный	необикновен
первостепенный	първостепенен		
первый	-		
решающий	-		
стержневой	-		
центральный	централен		

Таб. 2

Руски модел у синтагматским изразима може бити супституиран на различите начине: уп. рус. *генеральное сражение* и буг. *реши-телна битка* према *реши-телно сражение* и *генерално сражение*.

Детаљан КСАБ би показао везе између сваког појединачног значења модела, реплике, антонима-модела и КА или КоА.

Што се пак тиче фаза адаптације, придевска контактолексема *генерален* у бугарском и македонском језику пролази фазу примарне или секундарне адаптације у зависности да ли се ради о билингвалној или монолингвалној средини. Модел је у оба случаја одговарајућа руска лексема, а инфлуенција је руска. Инфлуенцију у монолингвалној средини фиксирају дескриптивни и контактолошки речници на основу података добијених од историјске контактологије. У билингвалној ситуацији може доћи до промене инфлуенције ако је контактолексема под утицајем другог модела, на пример, пољског модела *generalny*. Тада кажемо да бугарска и македонска контактолексема пролазе у тој конкретној ситуацији терцијарну адаптацију и да им је инфлуенција пољска.

С друге стране, српска контактолексема *генералан* (*генерални*) налази се у фази секундарне адаптације, модел је руска лексема *генерален* (*генеральный*), па самим тим је и инфлуенција руска. Али, ако у одређеној билингвалној ситуацији као модел послужи пољска лексема *generalny*, онда кажемо да се ради о терцијарној адаптацији и да у тој конкретној говорној ситуацији српска контактолексема има пољску инфлуенцију.

6. КА и КоА у нашем корпусу

Антонимско-синонимски нивои модела и реплике у оквиру КАСБ-а нису једнаки по својој структури будући да неки чланови уопште немају супротни корелат. Та чињеница уочљива је и у нашем корпусу контактолексема и њихових модела који смо саставили на основу „Контактолошког речника словенских језика“ (Ајдуковић 2011).

Из другог тома речника ексцерпирани смо 1123 руска модела на слова Г и Д и тај корпус смо назвали „шири корпус“. Ужи корпус смо формирали тако што смо упоредили руске моделе из нашег ширег корпуса и речи из електронског „Речника антонима руског језика“ (2011). На тај начин смо дошли до 133 руска модела из нашег ширег корпуса који у овом речнику имају одговарајуће антониме. Највећи број речи из ширег корпуса има конкретно значење које искључује антониме (нпр. *габелла*, *габион*, *габионада*, *гага*, *гагаринит*, *гагауз*, *гадатель*, *газават*, *газогипс*, *директор*, *дисторсија*, *дистрикт*), док мањи број лексема има већи број нијанси апстрактних значења који могу изражавати опозитни однос и образовати

антонимски низ (нпр. *гармонически*, *гармония*, *гибель*, *гигантски*, *глубоки*, *граждански*, *грамотни*, *движение*, *деградация*, *дезинтеграция*, *действителни*, *деятелни*, *динамизм*, *доверие*, *достаточност*). Након тога смо за сваки руски модел из овако образваног ужег корпуса тражили одговарајућу контактолексема под руским утицајем у нашим контактолошким речницима бугарског, македонског и српског језика (Ајдуковић 1997, 2004б, 2010а, 2011), као и у другим речницима, и поредећи њихова квалитативна обележја са обележјима других контактолексема долазили смо до контактолошких или контактних антонима. Највећи број руских контактолексема који имају антониме у нашем корпусу су именице (71), затим по бројности долазе придеви (47), глаголи (12) и прилози (3).

Према ужем корпусу руских модела направили смо паралелни бугарски, македонски и српски корпус који се састоји од 81 бугарске, 43 македонске и 26 српских контактолексема под руским утицајем и њихових одговарајућих контактолошких и контактних антонима које смо ексцерпирани из испитиваних контактолошких речника. У бугарском корпусу преовлађују именице (45), затим придеви (32), па глаголи (4). У македонском корпусу подједнак број је именица (19) и придева (19), забележена су 4 глагола и 1 прилог. У српском корпусу посведочили смо 14 именица, 10 придева и 2 глагола. Ево неколико примера КА и КоА за сваки језик посебно. Поред сваког антонима налази се и ознака за фазу адаптације.

Бугарски језик:

гармония – дисхармонија^{III} (КоА), неблагозвучие^I (КА) // безпорядък^{II} (КА), непорядък^{II} (КА), хаос^{III} (КА), хаотичност^{II} (КА) // несъгласие^{II} (КА)

гигант – карлик^{I/III} (КА), пигмей^{I/III} (КА)

глубок – плитък (КоА) // кратък (КоА), // близък (КоА) // слаб^I (КоА) // малък (КоА) // повърхностен^{II} (КА) // несериозен^{II/III} (КА) // незначителен^I (КА), несъществен^{II} (КоА)

гнет – отпор^I (КоА) // свобода^{I/III} (КА) // освобождение^I (КА)

господство – подчинение^I (КА)

грамотен – неграмотен^I (КА), безграмотен^{II} (КА) // необразован^I (КА)

громко – тихо^{I/III} (КоА)

далновиден – недалновиден^{II} (КА)

движа – тормозя^{II} (КА)

деградация – развитие^I (КА), сдвиг^I (КА), прогрес^{II/III} (КА) //

повишаване^{II} (КоА), повишене^I (КА)
дезинтеграция – интеграция^{I/III} (КА) // единство^I (КА)
действителност – небитие^{II} (КА) // лъжа (КоА), дезинформа-
 ция^{I/III} (КА), измама (КоА), фалш^{II/III} (КоА)
демилитаризация – вооружение^I (КА)
дешифровам – зашифровам^{II/III} (КА), закодиравм^{II/III} (КоА)
деятелен – недеятелен^I (КА), пасивен^{II/III} (КА), вял^I (КА),
 инертен^{I/III} (КА)
дизюнкция – конюнкция^{II/III} (КА)
динамически – статически^{II/III} (КА), недвижим^I (КА), неподви-
 жен^I (КА)
доказвам – опровергавам^{II} (КА)
дружески – вражески^{II} (КА), враждебен^I (КА), неприятелски^{II}
 (КА)

Македонски језик:

генијалност – бездарност^{II} (КА), ненадареност^{III} (КоА), нета-
 лентираност^{III} (КоА)
гибелен – спасителен^{I/III} (КА), спасоносен^{III} (КоА), животен^{III}
 (КоА) // полезен^I (КА), корисен^{III} (КоА)
гигантски – мал^{III} (КоА) // незначителен^I (КА), ништожен^{II}
 (КА), неважен^I (КА), несуществен^{II} (КА), маргинален^{III} (КоА), неиз-
 разит^{III} (КоА), безличен^I (КоА)
гласност – затвореност^{III} (КоА), секретност^{II} (КА), таинст-
 веност^{II} (КА), тајност^{II} (КоА)
гордее – срами^{III} (КоА) // бесчести^{III} (КоА), осрамотува (КоА),
 сквернави^{III} (КоА)
грамотен – неграмотен^I (КА), неписмен^{III} (КоА) // непросве-
 тен^{III} (КоА), необразован^I (КА), неквалифициран^{III} (КоА)
громок – тих^{III} (КоА), бесшумен^I (КА), тивок (КоА), нечуен^{III}
 (КоА) // спокоен^I (КА), мирен (КоА)
дејствителност – недејствителност^{II} (КА), нереалност^{II} (КА)
 // фиктивност^{II} (КоА), неистинитост^{II} (КА), мечта^I (КА)
дејствува – бездејствува^{II} (КА) // мирува (КоА), стои (КоА)
диктатура – безвластие^I (КА) // анархија^{III} (КоА), хаос^{III}
 (КоА)
доволен – недоволен^I (КА), недостатен^{II} (КоА) // непотполн^{III}
 (КоА) // незадоволен^{III} (КоА)
дополнителен – главен^{I/III} (КоА), основен^{II} (КоА), најважен^{II}
 (КоА), централен^{III} (КА)

достоинство – недостаток^{I/III} (КА) // дефект^{III} (КоА), мана^{III} (КоА), несовершенство^{II/III} (КА), несовершеност^{II/III} (КА)
дружба – непријателство^{III} (КоА), антагонизам^{III} (КоА), недружељубие^{II} (КА), недружељубивост^{II} (КоА), раздор^{III} (КоА), караница^{III} (КоА), злонамерност^{III} (КоА), злоба^{III} (КоА)

Српски језик:

гласност – затвореност (КоА) // тајност^{II} (КА)
глупост – мудрост^{III} (КоА) // разумност^{II} (КА), разборитост (КоА)
гордост – стид^{II} (КА), срам^{III} (КоА), срамота^{III} (КоА) // брука (КоА) // збуњеност (КоА), сметеност (КоА)
горд – стидљив^{II} (КА), срамежљив (КоА) // понизан (КоА), кротак (КоА), покоран^{I/III} (КА), скрушен (КоА) // безначајан (КоА), незнатан^{II} (КА), небитан (КоА) // слаб^{III} (КоА), нејак (КоА), беспомоћан^{II} (КА)
господин – слуга^{I/III} (КА), сељак (КоА), кмет (КоА)
господствовати – подчињавати^{II} (КА), повиновати се^{III} (КоА), подређивати (КоА), покоравати^{III} (КоА)
громогласан – тих^{III} (КоА), нечујан (КоА), безвучен^{III} (КА), безгласан^{III} (КоА), пригушен (КоА), бешуман^{II} (КА), полугласан (КоА) // миран (КоА), спокојан^{II} (КА) // спор (КоА), лаган (КоА) // прећутан (КоА)
дрзновен – пажљив (КоА), обзиран (КоА), брижљив (КоА), деликатан^{III} (КоА) // обазрив (КоА), опрезан (КоА), промишљен (КоА) // малодушан (КоА), бојажљив (КоА), плашљив (КоА), неодлучан (КоА),
довољан – незадовољан (КоА) // недовољан^{II} (КА), слаб^I (КоА) // непотпун (КоА) // незадовољавајући (КоА), непрелазан (КоА)
достигење – неуспех^I (КоА), пропаст^{III} (КоА), пораз (КоА),
дурак – мудрац^{III} (КоА) // паметњаковић (КоА)

У бугарском корпусу, затим у македонском, а најмање у српском посведочен је један број контактодеривата који потврђују руску инфлуенцију. Контактолошки антоними најчешће се образују негацијом помоћу префикса *не-* (буг. *неграмотен*, мак. *недоволен*, срп. *недовољан*) и *без-* (мак. *бездејствува*), префиксално-суфиксалном творбом (буг. *безграмотен*, мак. *бесшумен*), суфиксима *-ие* (буг. *неблагозвучие*, мак. *недружељубие*), *-ост* (буг. *хаотичност*, мак.

бездарност), *-телен* (буг. *незначителен*), *-ение* (буг. *подчинение*), *-овам* (буг. *зашифровам*), *-ски* (буг. *вражески*), *-ство* (мак. *несовршенство*).

7. Закључак

Као прво, у овом раду показали смо да су контактолошки антоними важно лингвистичко средство задржавања доминантног страног језичког утицаја у лексичком систему језика примаоца и идентификације контактолексема. Као друго, уколико се жели проширити одређени страни утицај у функционално-стилистичке сврхе, онда се то може постићи диференцијацијом контактолошких од контактних антонима и већом употребом ових првих.

Наш корпус је показао да су синонимски низови модела и реплике и контактолошки и контактни антонимски парови међусобно повезани полисемијом. Они образују контактолошки антонимско-синонимски блок (КАСБ) и контактолошки синонимско-антонимски блок (КСАБ) на основу заједничких и диференцијалних семантичких обележја модела и реплике.

КАСБ и КСАБ обезбеђују услове за успостављање међујезичких, у нашем случају инословенских контаката, а самим тим и високу парадигматичност синонимског низа. То значи да је могуће ширење једне појаве модела на реплику у случају да барем једна од лексема у антонимском пару има свој модел и да инфлуенцију формира на супстанцијалном, семантичком и асоцијативном нивоу.

Литература

(Ајдуковић 2007) Ј. Ајдуковић, Русизми у српскохрватским речницима. Принципи адаптације. Речник. Фото Футура, Београд, 1997.

(Ајдуковић 2004а) Ј. Ајдуковић, Увод у лексичку контактологију. Теорија адаптације русизама. Фото Футура, Београд, 2004.

(Ајдуковић 2010б) Ј. Ајдуковић, „Контактолошки синоними под руским утицајем у македонском контактолошком речнику“. XXXVI научна конференција – лингвистика. Зборник со реферати. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, 2010: 43-56.

(Вежбински 2003) Я. Вежбински, „Теоретические проблемы антонимии (взгляд с рубежа веков)“, *Respectus Philologicus* 4, Kaunas

2003, с. 48-58.

(Иванова 1979) В.А. Иванова, Синонимо-антонимические блоки. Вопросы грамматики и лексикологии русского языка. Кишинев, 1979.

(Новиков 1972) Л.А. Новиков, Лексикология русского языка, ее основные понятия и категории. Русский язык в национальной школе, Москва, 1972, 6: 11-24.

(Новиков 1982) Л.А. Новиков Семантика русского языка. Москва, 1982.

(Федосов 2001) J.В. Федосов, Принципы построения идеографического антонимо-синонимического словаря русского языка. Волгоград: Перемена, 2001.

(Hudeček, Mihaljević 2008) L. Hudeček, M. Mihaljević, „Veznička sinonimija i antonimija u hrvatskoj leksikografiji“. Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, knj. 34 (2008.), str. 167–199.

(Šarić 2007) Lj. Šarić, Antonimija u hrvatskome jeziku: Semantički, tvorbeni i sintaktički opis, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2007.

Лексикографски извори

(Ајдуковић 2010а) J. Ајдуковић, Контактолошки речник словенских језика. Том 1: Речник адаптације бугарских контактолексема под руским утицајем. А-В. Фото Футура, Београд, 2010.

(Ајдуковић 2004б) J. Ајдуковић, Контактолошки речник адаптације русизама у осам словенских језика. Фото Футура, Београд, 2004.

(Ајдуковић 2011) J. Ајдуковић, Контактолошки речник словенских језика. Том 2: Речник адаптације бугарских контактолексема под руским утицајем. Г-Е. Фото Футура, Београд, 2011.

(АРБЕ) Речник на бългaрски език. Бългaрска академия на науките, Институт за бългaрски език, Т.1-12, София, 1977-2004.

(АРЧД) Речник на чуждите думи. Бългaрска академия на науките. Институт за бългaрски език, София 1982.

(БЕР) Вл. Георгиев, Ив. Гълъбов, Й. Заимов, Ст. Илчев, Бългaрски етимологичен речник. Том I-VI, Издателство на Бългaрската академия на науките, София 1971-2002.

(БТС) Большой толковый словарь русского языка, под. ред. С.А. Кузнецова. РАН, Санкт-Петербург, „Норит“, 1998. (авторская редакция 2009 года на сайте Грамота.ру)

(Введенская 1995) Л.А. Введенская, Словарь антонимов рус-

скогo јазика. Ростов-на-Дону, 1995.

(Јефремова 2000) Т.Ф. Ефремова, Современный толковый словарь русского языка. 2000, ел. извор на сајту „Академик“.

(Клајн, Шипка 2006) И. Клајн, М. Шипка, Велики речник страних речи и израза. Прометеј, Нови Сад.

(Мићуновић 1988) Љ. Мићуновић, Савремени лексикон страних речи. КЗНС, Универзитетска ријеч, 1988.

(Московљевић 1990) М. Московљевић, Речник савременог српскохрватског књижевног језика с језичким саветником. КИЗ Аполон, 1990.

(РСАНУ) Речник српскохрватског књижевног и народног језика, Том 3, САНУ, Београд, 1965.

(СА2011) Словарь антонимов 2011. Словари и енциклопедии на „Академике“, <http://dic.academik.ru>

(СРС1999) Словарь русских синонимов и сходных по смыслу выражений. Под ред. Н. Абрамова. Москва: Русские словари, 1999.

(ТРМЈ) Толковен речник на македонскиот јазик. Том I, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје, 2003.

(Фасмер 1986) М. Фасмер, Этимологический словарь русского языка. Перевод с немецкого и дополнения члена-корреспондента АН СССР О.Н. Трубачева, Т. I, Москва, 1986.

(Skok 1971-1973) P. Skok, Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1971-1973.